

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia

A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai

Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Volume 13

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai
Archaeological Studies of PPCU Institute of Archaeology

Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia
Nemzetközi szerkesztőbizottság / International Advisory Board

Heinrich Härke
Eberhard Karls Universität (Tübingen, D)

Oleksiy V. Komar
Institute of Archaeology of NUAS (Kiev, Ua)

Abdulkarim Maamoun
Damascus University (Damascus, Syr)

Denys Pringle
Cardiff University (Cardiff, UK)

Dmitry A. Stashenkov
Samara Regional Historical Museum (Samara, Ru)

A PESTI-SÍKSÁG FALVAI A MAGYAR HONFOGLALÁSTÓL A 14. SZÁZADIG

Kerámiaművesség, lakóépítmények, települési formák

VILLAGES OF THE PEST PLAIN FROM THE HUNGARIAN CONQUEST UNTIL THE FOURTEENTH CENTURY

Pottery, residential buildings, settlement forms

Szerkesztők

MAJOR BALÁZS – TÜRK ATTILA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Régészettudományi Intézet

BUDAPEST
2019

A kötet a a Pázmány Péter Katolikus Egyetem támogatásával (KAP17-61006-1.2-BTK) és az Árpád-ház Program IV.2. (Az Árpád-ház elődeinek keleti kapcsolatrendszere) projekt keretében készült.

PÁZMÁNY PÉTER
KATOLIKUS EGYETEM

A kötet az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájában 2017-ben megvédett disszertáció kibővített változata

Felelős kiadó

Dr. Major Balázs intézetigazgató
(PPKE BTK Régészettudományi Intézet)

Borítókép

Hangsúlyozott vállú fazék Vecsés 67. lelőhelyről (2007.5.733.1.)

Hátlapon

Árpád-kori veremház szerkezeti és tömegrekonstrukciója Üllő 1. lelőhely 26. objektuma alapján
Készítette Jakucs János és Rácz Tibor Ákos

Munkatárs

Füredi Ágnes

© A szerző és az Archaeolingua Alapítvány

© Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Régészettudományi Intézet

ISBN 978-615-5766-20-6

HU-ISSN 2064-8162 (Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia)

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

ARCHAEOLINGUA

2019

ARCHAEOLINGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13.

Fordítás: Rácz Tibor Ákos

Idegen nyelvű szövegek nyelvi lektorálása: Majorossy Judit

Tördelés és layout: Váczi Gábor

Nyomda: Prime Rate Kft.

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás.....	7
1. Bevezetés.....	9
1.1. Korszakok, kutatók és kutatási szempontok az Árpád-kori településrégészetben.....	9
1.2. A Pest megyei Árpád-kori emlékek kutatásának rövid története.....	16
1.3. Földrajzi, kronológiai keretek és az elemzésbe vont régészeti forrásanyag.....	19
1.4. A forrásanyag kiértékelésének módszere, a kötet szerkezeti felépítése és tematikus bontása.....	20
2. Árpád-kori települések régészeti emlékei az M0-s autópálya nyomvonalon.....	25
2.1. Árpád-kori település Maglódon és Ecseren.....	25
2.1.1. Maglód 1. lelőhely.....	26
2.1.2. Ecser 6. lelőhely.....	29
2.1.3. Ecser 7. lelőhely.....	31
2.2. Árpád-kori település Üllőn.....	33
2.2.1. Üllő 2. lelőhely.....	34
2.2.2. Üllő 10. lelőhely.....	36
2.2.3. Üllő 1. lelőhely.....	37
2.2.4. Üllő 7. lelőhely.....	40
2.3. Árpád-kori település Vecsésen.....	42
2.3.1. Vecsés 67. lelőhely.....	43
3. A Pesti-síkság 9–14. századi kerámiaművessége és a települések keltezési problémái.....	49
3.1. Bevezetés.....	49
3.2. Módszertani megjegyzések az Árpád-kori kerámia osztályozásához.....	51
3.3. Az Alföld a honfoglalás előtt.....	55
3.4. Újabb 9. századi telepek a Pesti-síkságon.....	58
3.5. A Pesti-síkság kora Árpád-kori kerámiaművessége.....	61
3.6. Honfoglalás vagy megtelepedés?.....	64
3.7. Hengeres és bordázott nyakú edények Pest megyében.....	67
3.8. A Pesti-síkság kerámiaművessége a 11–12. században.....	78
3.9. A Pesti-síkság késő Árpád-kori kerámiaművessége.....	80
3.10. Nyersanyag, készítési technika és a kerámiakészítés szervezeti keretei.....	82
4. Árpád-kori lakóépítmények a Pesti-síkságon. Szempontok a veremházak rendszerezéséhez.....	97
4.1. Bevezetés.....	97
4.2. A földbe mélyített építmények leírása.....	101

4.3.	A veremházak változásai az Árpád-kor folyamán.....	117
4.3.1.	Kora Árpád-kor.....	117
4.3.2.	Középső Árpád-kor	119
4.3.3.	Késő Árpád-kor	121
4.4.	Szemponatok a veremházak rendszerezéséhez	122
4.5.	Veremház rekonstrukciók	125
5.	Az Árpád-kori települési formák változásai és terminológiája	133
5.1.	Bevezetés.....	133
5.2.	Az M0-s autópálya-nyomvonal Árpád-kori településeinek szerkezete.....	133
5.3.	A települési formák változásai az Árpád-kor folyamán	136
5.4.	Az Árpád-kori falusias települések terminológiája	138
6.	Társadalmi differenciálódás és a központi politikai hatalom jelenléte a Pest-síkság 10–14. századi falvaiban.....	145
6.1.	Társadalmi differenciálódás Árpád-kori falvainkban.....	145
6.2.	A <i>Medium Regni</i> és a Pesti-síkság falvainak viszonya.....	149
7.	Összefoglalás	153
7.1.	Korszakok és fordulópontok a Pesti-síkság Árpád-kori kerámiaművességében.....	153
7.2.	Árpád-kori veremház típusok a Pesti-síkságon	155
7.3.	Az Árpád-kori települési formákat meghatározó tényezők.....	156
8.	Irodalom.....	161
9.	Villages of the Pest Plain from the Hungarian conquest until the fourteenth century. Pottery, residential buildings, settlement forms (Resume)	185
9.1.	Introduction. Aims, source material, methods of processing	185
9.2.	Epochs, researchers and research aspects in the Árpáadian Age settlement archaeology	186
9.3.	The Hungarian conquest and the 9 th –10 th -century settlements of the Pest Plain	190
9.4.	Pots with cylindrical and ribbed neck in Pest County	194
9.5.	Epochs and turning-points in the Árpáadian Age pottery production of the Pest Plain.....	196
9.6.	Árpáadian Age pit house types in Pest County	198
9.7.	Árpáadian Age settlement structures.....	199
	Képtáblák	203

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

2003 tavaszán kezdtem el Vecsés 67. lelőhely ásatását az M0-s autópálya-nyomvonal megelőző feltárási munkálatai keretében. Ez volt az első önállóan vezetett feltárásom és az első alkalom, hogy az Árpád-kori települési struktúrákat több hektáros egybenytett felületeken tanulmányozhattam. Az autópálya-nyomvonal feltárássának terepi munkálatai 2006 nyarán értek véget és addigra mintegy tucatnyi további lelőhelyen is szerencsém volt Árpád-kori telepjelenségeket kutatni. Első helyen a projekt koordinátorának, Tari Editnek fejezem ki köszönetemet, aki az Árpád-kori telepek kutatásának és feldolgozásának lehetőségét biztosította számomra, valamint hogy a kutatói pályán megtett első lépéseimet messzemenően támogatta.

Nem csak az M0-s autópálya feltárások, hanem az ezt követő számos infrastrukturális beruházás megelőző feltárása is csapatmunkában folyt, melyek során rendszerint én vezethettem az Árpád-kori és középkori telepjelenségek feltárást. Amennyiben erre nem nyílt lehetőség, vagy párhuzamosan több projekt is futott, régész kollégáim önzetlenül engedték át számomra feldolgozásra, vagy tanulmányozásra az általuk feltárt emlékanyagot. Munkatársaim rendkívül sok segítséget nyújtottak abban, hogy megkezdett munkámat mindig nyugodt, baráti légkörben folytathassam, és hogy a rám háruló feladatok szakmai érdeklődéssel összhangban álljanak. Egykori és jelenlegi kollégáimnak, Batizi Zoltánnak, Bózsza Anikónak, Dinnyés Istvánnak, Herbst Annának, Jászberényi Mónikának, Kovács Katalinnak, Kővári Klárának, Kulcsár Valériának, Nagy Andreának, Nagy Balázsnak, Ottományi Katalinnak, Patay Róbertnek, Rajna Andrásnak, Tettamanti Saroltának együttesen fejezem ki hálámat. Külön köszönet illeti Kozma Tibor gépes vállalkozót, aki a kezdetektől fogva a napjainkig résztvevője volt ásatásainknak, munkánkat erkölcsileg és anyagiilag is támogatta.

2012 végén kaptam meghívást Takács Miklóstól „Az átalakulás évszázadai – települési struktúrák, települési stratégiák a Kárpát-medence központi részein a 8–11. században” című, 104533 számú OTKA kutatási projektben való részvételre, melyhez készülő disszertációm szervesen kapcsolódni tudott. A kutatócsoport által szervezett konferenciák, workshopok és megbeszélések tág keretet biztosítottak az általam vizsgált szakmai problémák szélesebb körben való megvitatására. Takács Miklós utóbb az elkészült disszertációm egyik opponense lett, véleményében további kutatási szempontokra hívta fel a figyelmemet, melyeket jelen kötetben igyekeztem hasznosítani. Támogatását és javaslatait ez úton köszönöm meg. A munkámban szereplő korai telepek révén kapcsolódtam be 2017-ben a Türk Attila által vezetett „A magyar honfoglalás kori régészeti hagyaték keleti kapcsolatrendszere a magyar őstörténet fényében. Régészeti adatbázis és archaeometriai kutatások” című, 106369 számú OTKA kutatási projektbe.

Köszönet illeti másik opponensem, Feld Istvánt is, akinek kritikus szemlélete pozitívan formálta készülő disszertációm és a megjelent munkát egyaránt.

A kötet megírását – közvetve vagy közvetlenül – több további régész és történész kollégám is segítette tanácsokkal, korrektúrával. Itt köszönöm meg Majorossy Judit, Tomka Péter és Vargha Mária több rendbeli baráti szívességét. Munkámhoz a szakmai kontrollt témavezetőm, Laszlovszky József biztosította. Kitartó figyelmét és javaslatait ez úton is köszönöm. Könyvem nem születhetett volna meg családom, elsősorban feleségem, Füredi Ágnes segítségével. Éveken át tartó türelmét, szakmai javaslatait köszönöm.

Az M0-s autópálya lelőhelyek felszín- és metszetrajzainak digitalizálását, átrajzolását, szerkesztését Érdi Benedek geodéta, térinformatikus végezte el. A periodizált alaprajzok szintén az ő munkáját dicsérik. A kerámiaanyag profil- és értelmező rajzait Jakucs János grafikus, a tárgyfotókat Szászvári Linda fotós készítette. A táblák szerkesztésében szintén Jakucs János nyújtott segítséget. Sződ, Nevelek-dűlő lelőhely kerámiaanyagának fotóit, rajzait Nádaí Zsófia és Fazekas András készítették el, az objektumok rajzát Giedl Dániel és Dákó Balázs digitalizálták. Munkájukért fogadják köszönetemet. Váczi Gábornak szeretném megköszönni disszertációm könyvvé formálásához nyújtott sokoldalú segítségét. A kötet megjelentetéséért a Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Régészettudományi Intézetnek és Türk Attilának mondok köszönetet.